

Izabela MENDEL
Politechnika Śląska, Gliwice
Wydział Organizacji i Zarządzania
Katedra Podstaw Zarządzania i Marketingu

PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ SPOŁECZNA I JEJ WPŁYW NA ROZWÓJ LOKALNEGO KAPITAŁU SPOŁECZNEGO. ZARYS PROBLEMATYKI

Streszczenie. Rynek i państwo nie są jedynymi podmiotami, które rozwiązują problemy społeczno-gospodarcze współczesnych państw i społeczeństw. Obok tych dwóch instytucji o dominującym charakterze, wyrósł – zyskujący stale na znaczeniu – poważny partner, jakim jest sektor organizacji pozarządowych. W ramach współpracy pomiędzy tymi trzema aktorami można prowadzić przedsięwzięcia z zakresu ekonomii społecznej, których cele do realizacji mają charakter nie tylko gospodarczy, ale przede wszystkim społeczny. Działania te koncentrują się na społecznościach lokalnych, likwidując przyczyny i skutki wykluczenia społecznego, przyczyniają się bez wątpienia do podwyższenia wartości ich kapitału społecznego. Tak rozumiana ekonomia społeczna realizowana jest przez Unię Europejską jako podmiot prawa międzynarodowego, przez kraje członkowskie, ale główna rola i wiodąca aktywność w tym zakresie przypada jednostkom samorządu terytorialnego.

Słowa kluczowe: kapitał społeczny, społeczeństwo obywatelskie, ekonomia społeczna, organizacje pozarządowe

SOCIAL ENTREPRENEURSHIP AND ITS INFLUENCE ON SOCIAL CAPITAL DEVELOPMENT. THE ISSUES' OUTLINE

Summary. The market and the state are not the only subjects that solve the socio-economical problems of present countries and societies. Next to these two institutions of dominant character a serious partner has evolved – whose significance is still increasing – which is the non-governmental organizations sector. Within the cooperation frames among those three actors one may realize ventures in the range of social economy, whose aims to be realized are not only of economic character but above all they are of social one. These activities are focused on local societies in order to eliminate the reasons and effects of social exclusion, undoubtedly raising the value

of social capital. Social economy understood in that way is realized by the European Union as the subject of international law, by the member-countries, but the primary role and the leading activity in that scope falls to the local government units.

Keywords: social capital, civic society, social economy, non-governmental organizations

W rozwiniętych krajach, od lat 60. XX wieku, obserwuje się tendencje do kwestionowania trwałości paradygmatu dychotomicznego podziału modelu gospodarczo-instytucjonalnego, w którym głównymi aktorami są rynek i państwo. W percepcji rozwijającej się od końca II wojny światowej koncepcji kształtu życia społeczno-politycznego nie uwzględniano w ogóle, lub co najwyżej jedynie w ograniczonym zakresie, wagi aktywności obywatelskiej w budowaniu potencjału społeczno-gospodarczego państw.

Proces globalizacji i deregulacji i ich determinanty, rozprzestrzeniający się kryzys finansowy w ostatnich latach wykazały, że przypisana rynkowi rola dominanta i samoregulatora produkcji i alokacji dóbr prywatnych oraz dystrybucji zasobów nie jest gwarantem zapewnienia stabilnego wzrostu gospodarczego oraz spokoju społecznego, a tym bardziej nie jest w stanie zapobiegać negatywnym zjawiskom społecznym, w tym przede wszystkim ubóstwu, wykluczeniu społecznemu i innym patologiom.

Z kolei państwo – w klasycznych koncepcjach liberalnych – zostało obarczone odpowiedzialnością za produkcję dóbr publicznych oraz miało działać w tych obszarach, w których ograniczona lub wykluczona została rola rynku. Państwo miało w zamierzeniu zapewnić bezpieczeństwo wszystkim obywatelom, a tym o niskim poziomie zaradności zagwarantować godziwy poziom życia.

W ramach tej dwubiegunowej struktury wykształciły się trzy podstawowe modele funkcjonowania dwóch zasadniczych aktorów współczesnych społeczeństw: rynku i państwa.¹

Model charakterystyczny dla krajów skandynawskich odznacza się silną obecnością państwa, które dostarcza usługi publiczne oraz zapewnia redystrybucję świadczeń pieniężnych, jako instrumentu niwelowania nadmiernych różnic społecznych. Koncepcja ta – skorelowana ściśle z doktryną „Państwa dobrobytu” – będąca przez lata sztandarowym elementem doktryny politycznej socjaldemokracji, podlegała co prawda w ostatnich latach istotnym modyfikacjom w kierunku wyraźnej aprecjacji elementów rynku kosztem regulacji, niemniej jednak pozostaje wyróżnikiem państw nordyckich.

W modelu mieszanym, charakterystycznym dla Niemiec, Francji czy Włoch, państwo jest gwarantem istnienia i głównym gestorem świadczeń pieniężnych. Kryzys finansowy 2008 roku i jego rozległe implikacje spowodowały – wymuszone sytuacją rynkową – znacznie

większe niż dotąd zaangażowanie państwa w problematykę ekonomiczną w tych krajach, z prawem do interwencjonizmu nacjonalizacyjnego w całych sektorach gospodarczych włącznie. W dalszym ciągu jednak jest to rola moderatora zmian i gwaranta bezpieczeństwa ekonomicznego wielkich grup społecznych.

Natomiast model amerykański w największym stopniu oparty jest na rynku, gdzie do minimum ograniczona została rola państwa. Skala zapaści systemu finansowego w czasie drugiej kadencji prezydenckiej G.W. Busha i jej społeczno-ekonomiczne konsekwencje porównywane – skądinąd zasadnie – do następstw Wielkiego Kryzysu lat 30. XX wieku, spowodowała istotną redefinicję roli państwa jako gwaranta i stabilizatora sytuacji ekonomicznej społeczeństw, z jednej strony, z drugiej zaś doprowadziła do nieznanego od lat praktycznego natężenia interwencjonizmu gospodarczego państwa w gospodarce. Co prawda, rola ta definiowana jest jako czasowe odstępstwo od modelu determinowane wyższą koniecznością, niemniej jednak nawet na gruncie teoretycznym i w praktyce politycznej najbardziej liberalnej gospodarki świata widoczne są zmiany w kierunku większej odpowiedzialności władzy politycznej za kształt, kierunek i bezpieczeństwo procesów społeczno-gospodarczych.

Żaden z przytoczonych modeli nie uwzględniał dotąd roli, jaką może odegrać sektor obywatelski w zapewnieniu zadowolenia, bezpieczeństwa i stabilności społecznej, a szerzej pokoju społecznego. Aprecjacja miejsca i znaczenia społeczeństwa obywatelskiego, nawet częściowe wykorzystanie aktywności jednostek i społeczności lokalnych może tymczasem przynieść – czego dowodzi praktyka polityczna wielu państw – znaczące korzyści nie tylko w wymiarze społecznym, ale również gospodarczym.

Spółeczeństwo obywatelskie to społeczeństwo świadomie aktywne, budujące sieć dobrowolnych powiązań, służących realizacji potrzeb lub uzyskiwaniu poparcia dla wyznawanych idei.² Rozwój społeczeństwa obywatelskiego jest ściśle skorelowany z poziomem kapitału społecznego. Umiejętność spontanicznej, zaangażowanej samoorganizacji członków lokalnych społeczności, którzy do realizacji wspólnych celów podchodzą pragmatycznie, a nie politycznie, wpływa na poziom kapitału społecznego³. Im wyższy poziom zaufania, im więcej wypracowanych relacji, przynoszących wspólne

¹ Borzaga C.: Nowe trendy w partycypacji obywatelskiej: rosnąca rola zachowań społecznie odpowiedzialnych w konsumpcji, oszczędzaniu i produkcji, [w:] Leś E., Ołdak M. (red.): Przedsiębiorstwo społeczne w rozwoju lokalnym. Zeszyty Gospodarki Społecznej, tom 2, Collegium Civitas, Warszawa 2007, s. 81.

² Wiktorska-Święcka A.: Społeczeństwo obywatelskie w Polsce – refleksje nad teorią i genezą oraz próba oceny stanu i rozwoju, [w:] Bokajło W., Wiktorska-Święcka A. (red.): Polskie społeczeństwo obywatelskie in actu. Oficyna Wydawnicza ATUT, Wrocław 2007, s. 18.

³ Szerzej na ten temat: Putnam R.D.: Demokracja w działaniu. Tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech. Znak Kraków, Fundacja im. S. Batorego, Warszawa 1995 oraz Rymśza A.: Klasyczne koncepcje kapitału społecznego, [w:] Kaźmierczak T., Rymśza M. (red.): Kapitał społeczny. Ekonomia społeczna. ISP, Warszawa 2007, s. 35.

korzyści, im silniejsze więzi łączące społeczność lokalną, tym wyższy poziom spójności społeczeństwa obywatelskiego.⁴

Kryzys państwa opiekuńczego spowodował, że możliwości zaspokajania potrzeb jednostek i grup społecznych ze środków publicznych zostały znacząco ograniczone. W poszukiwaniu alternatywy dla zawodnych lub postrzeganych jako mało efektywne rozwiązań wskazano między innymi na koncepcję przedsiębiorstwa społecznego i ekonomii społecznej.

W literaturze przedmiotu występuje różnorodność definicji przedsiębiorstwa społecznego, dla których wspólny jest zestaw charakteryzujących to przedsiębiorstwo cech konstytutywnych:⁵

- przesłaniem jego funkcjonowania nie jest maksymalizacja zysków z zainwestowanego kapitału, ale preferencja dla zaspokajania potrzeb danej społeczności lokalnej,
- w jego organizacji i modelu decyzyjnym dominuje demokratyczny system zarządzania zgodnie z zasadą jeden członek – jeden głos,
- są to struktury elastyczne, o wysokim stopniu innowacyjności,
- istotą kooptacji i budowy organizacji jest dobrowolna partycypacja członkowska i zobowiązanie.

Równie szeroki jest przedmiotowy zakres pojęcia ekonomii społecznej. W jej ramach działają m.in. takie instytucje, jak ubezpieczenia wzajemne, organizacje wzajemnościowe, fundusze poręczeniowe, spółdzielnie, przedsiębiorstwa społeczne i socjalne, stowarzyszenia oraz fundacje.

Przedsiębiorstwa społeczne – u podstaw których leży dobrowolne współdziałanie i kooperacja – nie są odkryciem przełomu XX i XXI wieku⁶. Istniejące od wieków bractwa, organizacje cechowe, czy funkcjonujące od lat stowarzyszenia, kooperatywy bądź spółdzielnie podejmowały działania w odpowiedzi na niezaspokojone potrzeby zapewnienia sobie, rodzinie, sąsiedzkiemu otoczeniu niezbędnych do życia produktów. Współpraca między reprezentantami stanów społecznych i zawodów, oparta na ideałach więzi, solidarności i samopomocy, z preferencją dla zasad sprawiedliwości, równości oraz uczciwości, okazywała się być intratniejsza i skuteczniejsza niż działania indywidualne.⁷

⁴ Frąckiewicz L., Rączaszek A. (red.): *Kapitał społeczny*. Wyd. AE, Katowice 2004, s. 7.

⁵ Ratajczak Z.: *Psychologiczne problemy przedsiębiorczości społecznej*, [w:] Ratajczak Z. (red.): *Przedsiębiorczość społeczna a walka z bezrobociem. Problemy psychologiczne*. Wyd. Akademickie „Żak”, Warszawa 2008, s. 14.

⁶ Wspólny wysiłek jednostek jest immanentną cechą ludzkości. Od zarania, nawet ludy pierwotne pomagały sobie spontanicznie w sytuacjach zagrożenia. Z czasem współpraca stawała się cykliczna i przybierała zorganizowane formy.

⁷ Piechowski A.: *Rodowód przedsiębiorczości społecznej*, [w:] Leś E., Ołdak M. (red.): *Przedsiębiorstwo społeczne w rozwoju lokalnym. Zeszyty Gospodarki Społecznej*, tom 2, Collegium Civitas, Warszawa 2007, s. 19.

Analogiczne do współcześnie istniejących form organizacyjnych struktury powstawały w połowie XIX wieku. Gwałtowny rozwój przemysłu, degradacja społeczna i ekonomiczna pauperyzacja rzemieślników i rolników, masowy napływ ludności wiejskiej do miast spowodowały szereg nieznanych dotąd problemów społecznych, których negatywnych skutków nie był w stanie eliminować lub przynajmniej minimalizować ani rynek, ani państwo.

Szczególne role w angażowaniu aktywności obywatelskiej w przedsięwzięcia o charakterze gospodarczym przypadają spółdzielczości, która intensywnie rozwijała się zarówno w Europie, jak i w Stanach Zjednoczonych⁸.

Podkreślenia wymaga tradycja i znaczenie idei spółdzielczości na ziemiach polskich, na których ta formuła ekonomicznej aktywności i obywatelskiej integracji, odegrała istotną rolę we wzroście efektywności działań ekonomicznych z jednej strony, z drugiej zaś była instrumentem ekonomicznej i obywatelskiej edukacji. Na szczególną uwagę zasługuje pionierski projekt Stanisława Staszica, który w 1816 roku założył Towarzystwo Rolnicze Hrubieszowskie, znane również pod nazwą: Hrubieszowskie Towarzystwo Rolnicze Ratowania się Wspólnie w Nieszczęściach. Założyciel traktował towarzystwo jako wzór do naśladowania sposobu zorganizowania wsi na ziemiach polskich.⁹ Towarzystwo pręźnie działało do końca II wojny światowej, ostatecznie zostało rozwiązane w 1952 roku, a majątek odebrano współwłaścicielom i upaństwowiono.

W historii Polski na okres dwudziestolecia międzywojennego przypada największe społeczne zainteresowanie spółdzielczością, skutkujące działalnością licznych organizacji i aktywnym zaangażowaniem obywateli.¹⁰

Zarówno II wojna światowa, jak i ponadczterdziestoletni prymat ustroju socjalistycznego doprowadziły do niemal całkowitej likwidacji ruchu spółdzielczego oraz znaczącego ograniczenia niezależnych inicjatyw obywatelskich.

Przemiany, które dokonują się w Polsce od 1989 roku, mające na celu – w wymiarze społecznym – budowę nowoczesnego społeczeństwa obywatelskiego, stymulują powstawanie oddolnych inicjatyw, których jednym z zamierzonych efektów jest uruchomienie nowoczesnej gospodarki społecznej.

⁸ Szerzej na ten temat: tamże, s. 21-23.

⁹ W Ustawie TRH, zaakceptowanej przez cara Aleksandra I, formalnie akcentowano jedynie filantropijny aspekt jego działania. Jednakże w założeniach, a nade wszystko w praktyce działania nie było to tylko przedsięwzięcie filantropijne, ale przede wszystkim polityczne, gospodarcze i społeczne. Szerzej na ten temat: Kawałko D.R.: Towarzystwo Rolnicze Hrubieszowskie, [w:] „Barometr Regionalny” 2003, Nr 3, s. 72-80.

¹⁰ Szacuje się, że wśród dorosłych obywateli 20% populacji było członkami jakiejś spółdzielni. Również 20% depozytów oszczędnościowych przypadło na działające pręźnie i posiadające znakomitą reputację banki spółdzielcze i kasy Stefczyka. Wielkopolska była tym regionem Polski, w którym spółdzielczość rozwinęła się najintensywniej.

Obecnie przedsiębiorczość społeczna stała się odpowiedzią na narastające problemy społeczne w gospodarce rynkowej tak w krajach o stabilnych gospodarkach, jak i w krajach przechodzących procesy transformacji systemowej.¹¹

Podmioty odpowiedzialne za realizację polityki społecznej, zarówno na szczeblu państwowym, jak i jednostek samorządu terytorialnego, słusznie argumentują i podnoszą, że ekonomia społeczna jest właściwą odpowiedzią na społeczne problemy współczesnego świata. Również Unia Europejska w Strategii Lizbońskiej – mimo jej ułomności i niskiej skuteczności w odniesieniu do zarysowanych strategicznych celów ekonomicznych Europy – wyraźnie akcentuje znaczenie reformy systemu społeczno-gospodarczego Europy¹². Priorytetami przyjętej w 2000 roku Strategii stały się: rozwój gospodarczy oparty na wiedzy i innowacjach, przechodzenie do społeczeństwa informacyjnego, dbałość o środowisko naturalne, ograniczenie zmian klimatycznych, zachowanie zasobów naturalnych oraz polityka społeczna, ze szczególnym uwzględnieniem problematyki zatrudnienia, aktywności zawodowej, uelastycznienia rynku pracy, wreszcie unowocześnienia systemu zabezpieczeń społecznych, ograniczenia biedy, a w konsekwencji zahamowania procesów ekсклюzji.

Europejski model socjalny w wymiarze społecznym stawia sobie szereg celów do realizacji, wśród których kluczowe znaczenie mają: ochrona jednostek i grup przed nadmiernym i nieuzasadnionym ryzykiem gospodarczym i socjalnym, zagwarantowanie godnego dochodu i warunków życia, z jednocześnie możliwie jak najpełniejszym uczestnictwem w życiu społecznym, zwłaszcza w odniesieniu do aktywnej partycypacji w życiu wspólnot lokalnych, przeciwdziałanie dyskryminacji i tworzenie równych szans dla wszystkich, ochrona przed marginalizacją i integrowanie społecznie wykluczonych jednostek i grup, minimalizacja barier dostępu i luk w dystrybucji dobrobytu w społeczeństwie.¹³

Model ten ma w zamierzeniu skutecznie integrować role trzech głównych podmiotów w społeczeństwie europejskim: państwa, rynku i organizacji trzeciego sektora, ściśle łączyć sprawy gospodarcze ze społecznymi przez odpowiedzialną społecznie gospodarkę rynkową.

Wzmacnianie spójności społecznej i zapewnienie wzrostu gospodarczego jest bez wątpienia możliwe dzięki powstaniu efektywnego systemu sprzężenia zwrotnego, swoistego „kompromisu historycznego” między zasadami wolnej konkurencji preferującą efektywność ekonomiczną a zapewniającą elementarne poczucie równości społecznej i bezpieczeństwa solidarnością i sprawiedliwością społeczną.

Założenia leżące u podstaw tego modelu zakładają, że jednostka nie będzie pozostawiona sama sobie, zdana jedynie na działanie rynku, zwłaszcza w sytuacji choroby,

¹¹ Ratajczak Z. (red.): *Przedsiębiorczość społeczna a walka z bezrobociem. Problemy psychologiczne*. Wyd. Akademickie „Żak”, Warszawa 2008, s. 9.

¹² www.pfsl.pl.

niepełnosprawności czy starości. Praca przestaje być własnością rynku, podlegając ochronie i regulacji przez obszerne ustawodawstwo pracy.¹⁴ Z drugiej jednak strony koncepcje te nie zakładają bynajmniej absolutu interwencjonizmu państwowego, ale szerszej dominacji etatyzmu w życiu publicznym.

Pomysł tworzenia przedsiębiorstw społecznych, zakładających zasadę łączenia aktywności biznesowej oraz aktywności prospołecznej, opierającej się na zaufaniu, dobrowolnym wkładzie, współpracy i współdziałaniu, służy realizacji nie tylko celów merkantylnych, ale również, a może nawet przede wszystkim, celów społecznych.¹⁵ Jednakże założenie to nie oznacza budowania struktur i realizacji celów w opozycji wobec rynku, przyzwolenia dla manipulowania bądź instrumentalnego traktowania jego zasad. Wprost przeciwnie – fundamentem ekonomii społecznej pozostaje rynek, ale taki, który nie jest zorganizowany wyłącznie wokół zasady maksymalizacji zysków jednostek lub grup, lecz wokół wzrostu zamożności wielkich grup społecznych. Rynek ma służyć dobru wspólnemu, ma być narzędziem osiągnięcia społecznego dobrobytu, a nie celem samym w sobie.¹⁶

Kraje będące członkami Unii Europejskiej zobowiązane są do przestrzegania naczelnych zasad europejskiego modelu socjalnego, jednakże w sposób autonomiczny decydują o wewnętrznych rozwiązaniach formalnoprawnych w zakresie realizacji wartości europejskiego modelu. Można mówić raczej o poszukiwaniu modeli narodowych ekonomii społecznej niż o poszukiwaniu jednolitego rozwiązania dla wszystkich 27 państw. Stanowisko takie, poza pryncypiami politycznymi i kulturowo-historycznymi, jest także konsekwencją daleko posuniętego pragmatyzmu, u podstaw którego leży bez wątpienia świadomość skutków zróżnicowanego poziomu rozwoju i zamożności, a w rezultacie możliwości współfinansowania przedsięwzięć przez poszczególne państwa narodowe, co determinować może zakres i zasięg prowadzonych działań.

Największe doświadczenia w organizowaniu przedsiębiorczości społecznej mają Włosi. Ustawa o spółdzielniach socjalnych została przejęta we Włoszech już w 1991 roku.¹⁷

W Polsce ekonomia społeczna jest zjawiskiem stosunkowo nowym, jednakże cieszącym się dużym zainteresowaniem. Doceniono jej znaczenie i rolę, jaką może odegrać w budowaniu potencjału społeczno-gospodarczego kraju oraz minimalizowaniu napięć społecznych jako nieuchronnych skutków transformacji, i przygotowano ustawowe rozwiązania dotyczące jej

¹³ Jarre D.: Europejski model społeczny i usługi socjalne użyteczności publicznej. Możliwości dla sektora gospodarki społecznej, [w:] Leś E., Oldak M. (red.): Przedsiębiorstwo społeczne w rozwoju lokalnym. Zeszyty Gospodarki Społecznej, tom 2, Collegium Civitas, Warszawa 2007, s. 62.

¹⁴ Tamże, s. 65.

¹⁵ Ratajczak Z.: Dylematy decyzyjne. Geneza i znaczenie regulacyjne, [w:] Ratajczak Z. (red.): Przedsiębiorczość społeczna. Projekt realny czy utopia. Katowice 2008, s. 16.

¹⁶ Wygnański J.J.: O co chodzi w ekonomii społecznej. „Wspólnota” 27.12.2007 r., s. 2.

¹⁷ Tamże, s. 2.

działania. 13 czerwca 2003 roku uchwalono ustawę o zatrudnieniu socjalnym¹⁸, 20 kwietnia 2004 roku ustawę o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy¹⁹, a 27 kwietnia 2006 roku ustawę o spółdzielniach socjalnych²⁰, w której została dookreślona ich rola. Spółdzielnia socjalna działa na rzecz społecznej integracji (uczestnictwo w lokalnym życiu społecznym) oraz reintegracji zawodowej (podtrzymanie zdolności do samodzielnego świadczenia pracy) jej członków.

Mimo stworzenia rozwiązań systemowych o formalnoprawnym charakterze, oraz podjęcia praktycznych działań z wykorzystaniem nierzadko funduszy pomocowych UE, trudno uznać na dziś za zasadną tezę o polskim modelu ekonomii społecznej. Nie upoważnia do tego ani dotychczasowy zakres czasowy funkcjonowania koncepcji ekonomii społecznej w Polsce, ani tym bardziej jej praktyczne działanie, z uwagi na rozległość problemów do rozwiązania i ich skomplikowany charakter, skalę zaniechań i zapóźnień z jednej strony, z drugiej zaś, mimo rzeczywistych wysiłków, szczupłość angażowanych środków na jej urzeczywistnienie, wynikającą z ograniczonych zasobów i aksjologii priorytetów społeczno-politycznych. Mamy raczej do czynienia z konkretnymi, acz jednostkowymi, osiągnięciami, a nie z funkcjonującym systemem czy sektorem.

Znaczenie ekonomii społecznej znalazło również odzwierciedlenie w przyjętym przez Radę Ministrów we wrześniu 2005 roku Narodowym Planie Rozwoju 2007-2013²¹, w którym jeden z programów operacyjnych „Społeczeństwo obywatelskie”²², realizowany w jego ramach, odwołuje się wprost do konieczności rozwoju ekonomii społecznej, jako nieuchronnego warunku powodzenia założonych celów.

Program „Społeczeństwo obywatelskie” skupia się na czterech podstawowych priorytetach:

- nr 1 – aktywni świadomi obywatele, aktywne wspólnoty lokalne,
- nr 2 – silne organizacje pozarządowe w dobrym państwie,
- nr 3 – trzeci sektor w usługach społecznych,
- nr 4 – ekonomia społeczna. Wzrost znaczenia trzeciego sektora jako pracodawcy, budowanie wzajemnościowych form w gospodarce, wspieranie społecznej odpowiedzialności biznesu, rozwój innowacyjnych form gospodarki społecznej.

¹⁸ DzU Nr 122, poz. 1143.

¹⁹ DzU Nr 99, poz. 1001.

²⁰ DzU Nr 94, poz. 651.

²¹ Turska E.: Psychologiczne uwarunkowania aktywności podejmowanej w ramach przedsiębiorczości społecznej, [w:] Ratajczak Z. (red.): Przedsiębiorczość społeczna. Projekt realny czy utopia. Katowice 2008, s. 37.

²² www.npr.gov.pl, s.142-145.

Dzięki uruchomieniu w Polsce Inicjatywy Wspólnotowej EQUAL²³ i tworzeniu licznych projektów oraz partnerstw wypracowanie polskiego modelu ekonomii społecznej wydaje się być przesądzone i pozostaje jedynie kwestią czasu.

IW EQUAL jest częścią strategii Unii Europejskiej na rzecz stworzenia większej liczby lepszych miejsc pracy i zapewnienia szerokiego do nich dostępu, wprowadzając rozwiązania przeciwdziałające dyskryminacji na rynku pracy.

W związku ze znaczącą decentralizacją polityki społecznej, dla której jedną z kardynalnych zasad jest zasada subsydiarności (pomocniczości), kluczowe miejsce i zadanie w skutecznym wspieraniu podmiotów ekonomii społecznej przypada w Polsce władzom lokalnym. Samorządy lokalne zainteresowane są współpracą z organizacjami pozarządowymi z dwóch powodów. Po pierwsze, przepisy Ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie²⁴ nakładają na samorząd terytorialny obowiązek współpracy z trzecim sektorem. Współpraca ta powinna się odbywać na zasadach: pomocniczości, suwerenności stron, partnerstwa, efektywności, uczciwej konkurencji oraz jawności. Po drugie, przez zlecenie organizacjom pozarządowym zadań do realizacji osiąga się wyższą skuteczność ich wykonania, a zatem jest to istotne działanie na drodze do większej efektywności w realizacji celów oraz zagospodarowaniu zaangażowanych i dostępnych środków, w tym pomocowych. Dzięki ścisłej współpracy społeczność lokalna staje się nie tylko adresatem, beneficjentem, ale przede wszystkim podmiotem, kreatorem rozwiązań w zakresie szeroko rozumianej polityki społecznej.²⁵ Rynek i jego prawa nie wyręczą bowiem sektora publicznego w rozwiązywaniu problemów społecznych, zwłaszcza o strukturalnym charakterze, środowiskowym i generacyjnym rodowodzie, szczególnie takich, jak: długotrwałe bezrobocie czy wykluczenie społeczne. Sektor publiczny, w tym jednostki samorządu terytorialnego, jest obecnie i pozostanie w przyszłości zdeterminowany presją i nieuchronnością promowania oraz kreowania współpracy z sektorem organizacji pozarządowych, by budować w sposób planowy, skuteczny i ciągły podstawy społeczeństwa obywatelskiego, aktywnego w rozwiązywaniu własnych problemów. Oprócz wymiaru ekonomicznego, taka współpraca ma także walor edukacyjno-resocjalizacyjny, wzmacniający poczucie więzi w obrębie wspólnoty lokalnej, co wpływa na zwiększenie potencjału jej kapitału społecznego.²⁶

Przywracanie osób długotrwałe bezrobotnych czy wykluczonych społecznie do aktywności zawodowej jest przedsięwzięciem niezwykle kosztownym. Zatem także z tego punktu widzenia szansą na ograniczenie przez władze publiczne kosztów reintegracji zawodowej tej grupy osób jest rozwijanie ekonomii społecznej.

²³ www.equal.gov.pl.

²⁴ Ustawa z 24 kwietnia 2003 roku. DzU Nr 96, poz. 873 z póź. zmianami.

²⁵ Guć M.: Perspektywy rozwoju. „Wspólnota” 27.12.2007 r., s. 3-5.

Ideąlem byłoby stworzenie i wdrażanie rozwiązań modelowych dla likwidowania poszczególnych problemów społecznych. Ciągłe jednak widoczny jest chroniczny niedobór gotowych rozwiązań i sprawdzonych empirycznie koncepcji, które mogą być powszechnie stosowane w społecznościach lokalnych o niskim poziomie kapitału społecznego, dotkniętych problemami ekskluzji na dużą skalę. W rezultacie powszechnym zjawiskiem jest podejmowanie przez samorządy wspólnie z partnerami, działając w ramach istniejącego prawa, jednostkowych inicjatyw w przedmiotowej sprawie, czasami wręcz metodą prób i błędów.

Ciekawym rozwiązaniem wydaje się być implementacja rozwiązań sprawdzonych w projektach pilotażowych, w których wypracowano skuteczne sposoby na rozwój i funkcjonowanie przedsięwzięć ekonomii społecznej.

Inną drogą do upowszechnienia ekonomii społecznej oraz inkubacji przedsiębiorczości o takim charakterze jest podniesienie stopnia absorpcji dostępnych środków finansowych z funduszy unijnych, krajowych czy lokalnych, a nawet prywatnych.

Istnieje kilka zasadniczych form wspierania ekonomii społecznej przez samorząd terytorialny, do których zalicza się:²⁷

- dotowanie spółdzielni socjalnych i innych przedsięwzięć o charakterze paragospodarczym,
- kontraktowanie podmiotom ekonomii społecznej, działającym jako organizacje pozarządowe lub spółdzielnie socjalne, realizacji zadań publicznych w formie zlecenia lub powierzenia (zgodnie z przepisami prawa),
- tworzenie dodatkowych miejsc pracy dla osób wykluczonych społecznie przy zlecaniu, powierzaniu organizacjom non-profit lub wspieraniu realizacji zadań publicznych,
- udzielanie podmiotom ekonomii społecznej zamówień publicznych, które ułatwiają powstanie i funkcjonowanie przedsięwzięć społecznych,
- udzielanie podmiotom ekonomii społecznej wsparcia rzeczowego przez dostęp do sprzętu i nieruchomości na preferencyjnych zasadach,
- udzielenie wsparcia niematerialnego przez tworzenie sprzyjającego klimatu dla działań ekonomii społecznej.

Obecnie w Polsce w trzecim sektorze znajduje zatrudnienie około 120 tys. osób.²⁸

Realizacja projektów w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego daje szansę na znaczące zwiększenie liczby zatrudnianych osób objętych programem reintegracji. Jednym z kryteriów konkursowych przy ocenie projektu, obok atrakcyjności czy nowatorskiego charakteru, jest waga przyznana tworzeniu miejsc pracy dla osób długotrwale bezrobotnych

²⁶ Celowość angażowania się władz publicznych. „Wspólnota” 27.12.2007 r., s. 7.

²⁷ Zasady wspierania przedsiębiorstw społecznych. „Wspólnota” 27.12.2007 r., s. 11.

²⁸ Badania społeczeństwa obywatelskiego. Raporty Klon/Jawor, www.civicpedia.ngo.pl.

lub wykluczonych społecznie. Istotnym atutem, podnoszącym atrakcyjność działań zmierzających do tworzenia miejsc pracy dla takich osób, jest możliwość uzyskania dodatkowych środków z Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych lub z Funduszu Pracy. W trakcie realizacji dotowanego projektu nowo utworzone miejsca pracy dla osób podlegających reintegracji zawodowej podlegają monitoringowi, którego celem jest zagwarantowanie nie tylko utworzenia, ale – co oczywiste i stanowi jeden z celów podejmowanych działań – utrzymania tego stanowiska, a zatem doprowadzenia do długotrwanie pozytywnych, strukturalnych rozwiązań.

Zainteresowanie ekonomią społeczną ma wymiar nie tylko lokalny czy regionalny, ale i ogólnokrajowy. W ramach Stałej Konferencji Ekonomii Społecznej odbywają się Ogólnopolskie Spotkania Ekonomii Społecznej, które są miejscem debaty specjalistów i wymiany doświadczeń na temat aktualnej kondycji sektora ekonomii społecznej i szans jego rozwoju. Ich celem jest integracja środowiska, wymiana doświadczeń, uczenie się budowania modelowych rozwiązań partnerstw publiczno-prywatnych²⁹, ale także działalność o edukacyjnym i popularyzatorskim charakterze. Współorganizatorami Spotkań są m.in. Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej oraz Europejska Sieć Miast i Regionów na rzecz Ekonomii Społecznej. Celowi temu służy także podejmowana działalność edytorska, zwłaszcza o popularyzatorskim charakterze, której przykładem jest wydany przez Fundację Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, w ramach programu „W poszukiwaniu polskiego modelu ekonomii społecznej”, w 2007 roku Atlas Dobrych Praktyk Ekonomii Społecznej. Przedstawiono w nim 24 najciekawsze przedsięwzięcia ekonomii społecznej wraz z materiałem fotograficznym, które – w założeniu autorów – stanowić mają inspirację dla całego środowiska zainteresowanego skutecznym funkcjonowaniem ekonomii społecznej w Polsce. Wśród wyróżnionych przedsięwzięć znalazła się Spółdzielnia Socjalna „Szansa i Wsparcie” z Chorzowa, zatrudniająca sanitariuszki szpitalne. Powstała ona w ramach przedsięwzięcia „Wirtualny Inkubator Gospodarki Społecznej – model Funkcjonowania w sieci współpracy” (WISP) finansowanego ze środków EFS-u w ramach IW EQUAL.³⁰

Trwająca do połowy 2008 roku dobra koniunktura gospodarcza w Polsce była czynnikiem zasadniczo ułatwiającym rozwój ekonomii społecznej. Narastające zjawiska kryzysowe, których eskalacja przypadła na przełom 2008 i 2009 roku, rodzą jednak obawy i pytanie, czy, a przede wszystkim w jakim stopniu i z jaką intensywnością, światowy kryzys finansowy, który dotknął większość krajów wysokorozwiniętych, wpłynie negatywnie na sytuację ekonomiczno-społeczną w Polsce, a w konsekwencji, jak dalece negatywnie może się odbić na przedsiębiorczości społecznej?

²⁹ „Es.gazeta.ngo.pl”, wydanie specjalne 2007, s. 15.

³⁰ www.swr.pl.

Po kilku latach prosperity, bardzo dobrych danych makroekonomicznych (wzrost PKB, spadek stopy bezrobocia) oraz widocznym rozwoju gospodarki obserwuje się w rezultacie wzmiankowanych negatywnych zdarzeń o globalnym rodowodzie i skutkach niepokojące zjawiska w życiu społeczno-gospodarczym. Istnieją uzasadnione obawy, że obecna sytuacja, na skutek choćby zmiany priorytetów czy niedostatku środków, stanie się wyraźną przeszkodą do podejmowania działań na rzecz osób społecznie wykluczonych, w tym działań promujących przedsiębiorczość społeczną.

Oczywiste jest, że w okresie dobrej koniunktury gospodarczej łatwiej jest promować przedsięwzięcia o charakterze nie tylko rynkowym, ale i społecznym. W takiej sytuacji popyt na różnego rodzaju rozbudowane usługi wzmacnia szanse na zaistnienie na rynku nowych podmiotów, których efektywność ekonomiczna w normalnych warunkach, nie wspominając już okresu dekoniunktury, jest mniejsza od podmiotów typowo rynkowych. W rezultacie pogarszająca się sytuacja gospodarcza może zatem znacząco ograniczyć inkubację tego typu przedsięwzięć.

Należy jednak mieć nadzieję, że ekonomia społeczna na trwałe wpisała się w system społeczno-gospodarczy kraju, że jej osiągnięcia nie zostaną zaprzepaszczone. Zaniechania w tym zakresie, zwłaszcza ze strony samorządów lokalnych i władzy politycznej, prowadzić będą nieuchronnie do wystąpienia negatywnych społecznie zjawisk ze zdwojoną siłą w przyszłości.

Bibliografia

1. Guć M.: Perspektywy rozwoju. „Wspólnota” 27.12.2007.
2. Kawałko D.R.: Towarzystwo Rolnicze Hrubieszowskie. „Barometr Regionalny” 2003, Nr 3.
3. Wygnański J.J.: O co chodzi w ekonomii społecznej. „Wspólnota” 27.12.2007.
4. Frąckiewicz L., Rączaszek A. (red.): Kapitał społeczny. Wyd. AE, Katowice 2004.
5. Kaźmierczak T., Rymsza M. (red.): Kapitał społeczny. Ekonomia społeczna. Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2007.
6. Kochanowicz L.: Wspólnota i emancypacje. Spór o społeczeństwo postkonwencjonalne. Wyd. Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej Edukacji TWP, Wrocław 2005.
7. Bokajło W., Wiktorska-Święcka A. (red.): Polskie społeczeństwo obywatelskie in actu. Oficyna Wydawnicza ATUT, Wrocław 2007.
8. Ratajczak Z. (red.): Przedsiębiorczość społeczna a walka z bezrobociem. Problemy psychologiczne. Wyd. Akademickie „Żak”, Warszawa 2008.

9. Ratajczak Z. (red.): Przedsiębiorczość społeczna. Projekt realny czy utopia. Katowice 2008.
10. Leś E., Ołdak M. (red.): Przedsiębiorstwo społeczne w rozwoju lokalnym. Zeszyty Gospodarki Społecznej, tom 2, Collegium Civitas, Warszawa 2007.
11. Putnam R.D.: Demokracja w działaniu. Tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech. Znak Kraków, Fundacja im. S. Batorego, Warszawa 1995.
12. Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie z 24 kwietnia 2003 roku. DzU Nr 96, poz. 873 z póź. zmianami.
13. Ustawa o zatrudnieniu socjalnym z 13 czerwca 2003 roku, DzU Nr 122, poz. 1143.
14. Ustawa o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy z 20 kwietnia 2004 roku, DzU Nr 99, poz. 1001.
15. Ustawa o spółdzielniach socjalnych z 27 kwietnia 2006 roku, DzU Nr 94, poz. 651.
16. www.pfsl.pl.
17. www.npr.gov.pl.
18. Badania społeczeństwa obywatelskiego. Raporty Klon/Jawor, www.civicpedia.ngo.pl.

Recenzenci: dr hab. inż. Stanisław Skowron, prof. Pol. Lub.
dr hab. Agata Stachowicz-Stanusch, prof. nzw. Pol.
Śl.